

Edward Biątek

ORCID 0000-0001-6334-8539

Uniwersytet Wrocławski

Justyna Radłowska

ORCID 0000-0002-5376-8107

Uniwersytet Wrocławski

Poeta pojednania. O twórczości Ernsta Josefa Krzywona

Moją współczesność
rozcigam w wierszach
pisząc ją jako historię
moich przodków i rodziny
do przeszłości w przyszłość

Ernst Josef Krzywon

I

Ernst Josef Krzywon, niemiecki poeta, literaturoznawca, tłumacz i historyk, wielce zasłużony kreator niemiecko-polskiego transferu kulturowego w ostatnim półwieczu, nie jest w naszym kraju na tyle znany, by zrezygnować z poprzedzenia skrótovej prezentacji jego dorobku lirycznego równie skrótowo skomponowanym szkicem porządkującym niektóre fakty z jego długiego życia. Ukazały się wprawdzie trzy zbiory polskich przekładów jego wierszy, w tym ostatni obejmujący większość jego utworów opublikowanych w Niemczech, trudno jednakże mówić o przełomie w recepcji liryki tego niezwykłego pisarza o podwójnej biografii. Urodził się w 1933 roku w miejscowości Rokittnitz, która obecnie nazywa się Rokitnica i jest jedną z dzielnic Zabrze. W latach 1939–1944 uczęszczał do szkoły ludowej w Martinau, jak w 1936 roku narodowi socjaliści nazwali Rokittnitz, natomiast w latach 1944–1945 do gimnazjum im. Hindenburga w Bytomiu. Po zakończeniu wojny rozpoczął naukę w polskiej szkole powszechnej w rodzinnej Rokitnicy; kontynuował ją w latach 1947–1950 w gimnazjum humanistycznym w Nysie; tutaj też 2 września 1947 roku jako Ernest Józef Krzywon wstępuje do Zgromadzenia Księży Werbistów. Kolejne osiem lat spędził w warmińskim Pieniężnie, gdzie złożył egzamin dojrzałości i podjął studia filozoficzne i teologiczne w tamtejszym seminarium duchownym. W 1958 roku Krzywon wyjechał z Polski do Republiki Federalnej Niemiec, gdzie w Sankt Augustin koło Bonn kontynuował studia w zakresie teologii. 1 lutego 1959 roku w holenderskim mieście Breda przyjął święcenia kapłańskie. „Kurs duszpastersko-pastoralny odbył

w Monachium (1959–1960) pomagając w okolicznych parafiach. Tu otrzymał przeznaczenie misyjne do regii japońskiej, jednak przez następne lata nadal przebywał w Monachium. Ze Zgromadzenia wystąpił w 1964 roku¹.

W 1959 roku emigrant z Górnego Śląska rozpoczął studia w zakresie filologii germańskiej i historii na Uniwersytecie w Monachium. W 1969 roku obronił tam doktorat na temat obrazu Polski i Polaków w twórczości Heinricha Heinego²; jego promotorem był jeden z najwybitniejszych niemieckich literaturoznawców, profesor Walter Müller-Seidel, który przez wiele lat utrzymywał regularne kontakty z germanistami polskimi, głównie wrocławskimi. Po studiach Krzywon pracował jako nauczyciel w różnych miejscowościach Bawarii, a także w Szwajcarii, później zaś jako lektor w kilku wydawnictwach monachijskich. Od 1977 roku był wykładowcą języka i literatury niemieckiej na Uniwersytecie w Augsburgu, wykładał też na Uniwersytecie w Monachium; w 1998 roku przeszedł na emeryturę. Jako Ślązak angażował się w działalność organizacji i towarzystw odpowiedzialnych za promowanie dorobku kulturowego byłych niemieckich prowincji wschodnich, przede wszystkim piśmiennictwa artystycznego i kultury literackiej Śląska jako miejsca pamięci kilku narodów. Współpracował m.in. ze stowarzyszeniami Künstlergilde Esslingen i Wangener Kreis – Gesellschaft für Literatur und Kunst „Der Osten”; jako referent brał udział w corocznie odbywanych „Rozmowach w Wangen” (Wangener Gespräche). Ernst Josef Krzywon mieszka w Neubiberg koło Monachium.

Opublikował kilkanaście zbiorów wierszy, liczne rozprawy naukowe, eseje i recenzje, jest ponadto redaktorem wielu antologii poezji i prozy autorów pochodzących z dawnego niemieckiego Wschodu, wykładał też gościnnie na kilkunastu uczelniach Niemiec i Polski. W swoich artykułach i esejach często porusza wątek niemiecko-polskiego powinowactwa kulturowego, analizuje trendy rozwojowe w liryce polskiej, przede wszystkim w twórczości pisarzy katolickich, bada także motyw wolności i niepodległości w twórczości dziewiętnastowiecznych pisarzy polskich. W serii publikacji i wykładów wygłaszanych w Niemczech i w Polsce przedstawił m.in. historię powstania i działalności tzw. Wrocławskiej Szkoły Poetów (Breslauer Dichterschule), najsłynniejszego ugrupowania pisarzy śląskich XIX i XX wieku³.

Od połowy lat sześćdziesiątych minionego wieku Krzywon z wielkim zaangażowaniem popularyzuje literaturę polską w Niemczech – w cyklu esejów i wykładów przedstawia tendencje rozwojowe współczesnego piśmiennictwa chrześcijańskiego,

¹ https://www.gornagrupa.werbisci.pl/neoprezbiterzy/1959_rok/1959_krzywon_ernest.html (dostęp: 3.04.2022).

² E.J. Krzywon, *Heinrich Heine und Polen. Ein Beitrag zur Poetik der politischen Dichtung zwischen Romantik und Realismus*, München 1971 (drugie wydanie 1972).

³ Zob. E.J. Krzywon, *Vom „Dichterkränzchen“ zur Literarischen Gesellschaft „Der Osten“. Zur Geschichte der Breslauer Dichterschule*, [w:] *Vita pro litteris. Festschrift für Anna Stroka*, red. E. Tomiczek, I. Świątłowska, M. Zybur, Warszawa–Wrocław 1993, s. 55–78; tenże, *Gerhart Hauptmann und die Breslauer Dichterschule*, [w:] *Leben – Werk – Lebenswerk. Ein Gerhart Hauptmann-Gedenkbuch*, red. E. Białek, E. Tomiczek, M. Zybur, Legnica 1997, s. 127–159; tenże, *Grupy literackie we Wrocławiu*, [w:] *Wrocław literacki*, red. M. Kopij, W. Kunicki, Th. Schulz, przeł. N. Żarska, Wrocław 2007, s. 315–329.

szkicuje dorobek poetów i prozaików borykających się nieraz z cenzurą i innymi ograniczeniami narzucanymi przez władze Polski Ludowej, balansujących między oportunizmem a kontestacją⁴. W niemieckich czasopismach literackich i naukowych regularnie recenzował przekłady z literatury polskiej (m.in. *Nienasyconie* Witkiewicza, przekłady prozy Gustawa Morcinka i Romana Brandstaettera) oraz dotyczące spraw polskich bądź polsko-niemieckich prace niemieckich i polskich historyków literatury, kulturoznawców i historyków (m.in. Marii Straszewskiej, Henryka Markiewicza, Waldemara Voiségo, Jana Koprowskiego i Feliksa Przybyłaka). Wiele uwagi poświęca śląski uczonej i poeta dorobkowi literatury górnośląskiej; poza romantykiem Josephem von Eichendorffem z Łubowic i Nysy (1788–1857), z którym łączy go niezwykle silna więź emocjonalna potwierdzona zarówno w licznych tekstach poetyckich, jak i pisarstwie naukowym i eseistycznym, Gustavem Freytagiem z Kluczborka (1816–1895)⁵, pionierem realizmu mieszczańskiego w literaturze niemieckojęzycznej, i Horstem Bienkiem z Gliwic (1930–1990)⁶, z którym łączy Krzywona przekonanie o walorach Górnego Śląska jako regionu wielokulturowego i wielojęzycznego, w jego pismach natrafić można na mniej znanych pisarzy, jak Alfred Hein z Bytomia (1894–1945)⁷, Heinz Piontek z Kluczborka (1925–2003), Hans Schellbach z Bytomia (1925–1990), Jochen Lobe z Raciborza (ur. 1937)⁸ czy Bernhard Brommer z Zabrze (ur. 1954, od 1971 roku w Niemczech)⁹. Przez wiele lat Krzywon współpracował z polskimi badaczami literatury niemieckiej ze Śląska, przede wszystkim z pracownikami Uniwersytetu Wrocławskiego: wygłosił kilkanaście wykładów dla pracowników i studentów Instytutu Filologii Germańskiej, wziął udział w kilku konferencjach naukowych, publikował swoje artykuły naukowe w monografiach zbiorowych i czasopismach wydawanych przez wrocławską Alma Mater, m.in. w „Orbis Linguarum”. Intensywną współpracę prowadził też

⁴ Zob. E.J. Krzywon, *Zeitkritische polnische Lyrik 1963*, „Stimmen der Zeit” 1964, vol. 4, s. 306–309; tenże, *Polnische Prosa des 20. Jahrhunderts*, „Stimmen der Zeit” 1967, vol. 1, s. 67–69.

⁵ Zob. E.J. Krzywon, *Gustav Freytags Lyrik und Versdichtung. Anmerkungen zu seiner Metrik und Poetik*, „Orbis Linguarum” 1997, vol. 7, s. 5–26.

⁶ Zob. E.J. Krzywon, *Poesie und Poetik des Mitleidens. Der oberschlesische Lyriker Horst Bienek (1930–1990)*, [w:] *Literatur im Kulturgrenzraum. Zu einigen Aspekten ihrer Erforschung am Beispiel des deutsch-polnischen Dualismus*, red. T. Namowicz, J. Miziński, Lublin 1992, s. 19–29.

⁷ Zob. E.J. Krzywon, *Regionales Bewußtsein im erzählerischen, lyrischen und essayistischen Werk von Alfred Hein (1894–1945)*, [w:] *Regionalität als Kategorie der Sprach- und Literaturwissenschaft (= Oppelner Beiträge zur Germanistik)*, red. M.K. Lasatowicz, M. Zybura, Bd. 6, Frankfurt/M. u. a. 2002, s. 457–472.

⁸ Zob. E.J. Krzywon, *Auf der Gegenspur zwischen Hochdeutsch und Mundart. Zur literarischen Zweisprachigkeit des Lyrikers Jochen Lobe*, „Orbis Linguarum” 1997, vol. 7, s. 43–49.

⁹ Zob. E.J. Krzywon, *Schlesische Aussiedlerliteratur. Der oberschlesische Lyriker Bernhard Brommer*, „Orbis Linguarum” 2001, vol. 17, s. 5–13; tenże, *Stets gegenwärtig erfahrene Fremde. Der Lyriker Bernhard Brommer als Vertreter der schlesischen Aussiedlerliteratur*, „Silesia Nova. Zweimonatsschrift für Kultur und Geschichte” 2005, vol. 1, s. 90–97.

z Uniwersytetem Opolskim, Uniwersytetem Gdańskim, Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Nysie¹⁰.

Swój związek z kulturą polską podkreślał Krzywon nie tylko w rozlicznych pracach naukowych i utworach poetyckich, lecz także jako tłumacz. Na język niemiecki przełożył m.in. teksty Mikołaja Bieszczadowskiego, Zdzisława Łączkowskiego, Józefa Ratajczaka, Romana Brandstaettera i Tadeusza Zelenaya. Dla słynnego wielotomowego *Leksykonu literackiego Kindlera* przygotował kilkadziesiąt interpretacji dzieł polskich pisarzy, m.in. Jerzego Andrzejewskiego, Władysława Broniewskiego, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Jarosława Iwaszkiewicza, Wespazjana Kochowskiego, Sławomira Mrożka, Wacława Potockiego, Xawerego Pruszyńskiego, Juliana Przybosa, Stanisława Przybyszewskiego, Tadeusza Rittnera, Tadeusza Różewicza, Józefa Wittlina, Stanisława Wyspiańskiego i Stefana Żeromskiego.

II

Pisanie wierszy to dla Ernsta Josefa Krzywona, wielkiego samotnika literatury niemieckiej, rodzaj permanentnego eksperymentowania ze swoją tożsamością, to próby jej zdefiniowania, uchwycenia jej najistotniejszych elementów. Nie są to jednak eksperymenty sprowadzające się do filozoficznego czy socjologicznego uzasadnienia swojej przynależności do określonej formacji pokoleniowej, grupy społecznej czy narodu – poeta stara się bowiem ustalić charakter relacji łączących go z Górnym Śląskiem, regionem, w którym spędził dzieciństwo i młodość, a który pewnego dnia musiał opuścić i udać się na obczyznę. W wielu swoich lirycznych enuncjacjach stara się zbadać istotę swoich związków z przeszłością i teraźniejszością krainy, której zmienna historia nadała piętno cierpienia. Ów region związany z jego pochodzeniem – strony rodzinne kilku pokoleń jego przodków, przywoływane w wielu jego wierszach jako mała ojczyzna (Heimat), miejsce naznaczone na wiele sposobów przez *genius loci* – jest właśnie jednym z filarów, bodaj najważniejszym, poszukiwanej i chyba nigdy nieodnalezionej przez Poetę tożsamości. Górny Śląsk w rozumieniu Krzywona to obszerny kompleks tego rodzaju magicznych miejsc spotkań ludzi należących do kilku narodów, posługujących się różnymi językami, to enklawa różnorodności położona

między Odrą a Wisłą
 kraina wschodu
 zmieszana z ludzi
 po niemiecku i polsku
 myślących czujących mówiących
 czytających i piszących
 we władaniu książką
 niemiecko-polskiego pochodzenia

¹⁰ Zob. E.J. Krzywon, *Kulturelle Identitätsfindung in Nysa (Neisse). Erinnerungen und Gedanken über die Jahre 1947–1955*, [w:] *Neisse: Kulturalität und Regionalität*, red. W. Kunicki, M. Wit, Nysa 2004, s. 123–131.

w prowincji śląskiej
 na ziemi lublinieckiej i opolskiej
 między Liswartą a Małą Panwią
 prażródło moich przodków
 z którego później i ja wypłynąłem
 czarna róża z cierniami

(*Między Odrą a Wisłą*, przeł. Justyna Radłowska)¹¹

Wydarzenia historyczne, wojna i jej tragiczne skutki dla jego najbliższych, dla całego narodu śląskiego, przedstawiane są w poetyckich obrazach Krzywona z perspektywy dziecka gwałtownie wyrwanego z raju dzieciństwa, poddawanego indoktrynacji w dwóch dyktaturach, narodowosocjalistycznej i komunistycznej, zmuszanego do uczenia się „ojczymowego języka”, kiedy to w 1945 roku szkołę im. Alberta Leo Schlagetera w Martinau (do 1936 roku Rokittnitz) oraz gimnazjum im. Hindenburga w Beuthen zastąpiła Szkoła Powszechna w Rokitnicy. Losy „ruchomej” nazwy rodzinnej miejscowości poety odzwierciedlają typowe losy Górnoślązaków: zdani na łaskę i niełaskę władców, którzy w danym okresie historycznym uzyskiwali przewagę militarną bądź polityczną w tej części Europy Środkowowschodniej, musieli znosić represje, wypracowywać strategie przetrwania w warunkach przemocy i gwałtu. Temat ten pojawia się m.in. w wierszu *Na grzbiecie wapienia muszlowego*:

przyszedłem na świat
 z rodziców tej samej skiby,
 którzy ze sobą tajemniczo
 wbrew zakazowi
 rozmawiali *po śląsku* i *po naszymu*
 (przeł. Edward Białek)

Zakazy i nakazy, akty przemocy i gwałtu, wypędzenie i wysiedlenie otwierają też nową rzeczywistość Górnego Śląska po ustaniu narodowosocjalistycznej nocy: starą dyktaturę zastępuje nowa, zapoczątkowana sowieckimi i polskimi obozami pracy utworzonymi pośpiesznie dla „niezdecydowanych” narodościowo Górnoślązaków bądź ofiar denuncjacji związanych z planowo realizowanymi czystkami etnicznymi. W wierszu *Ostatnia noc Rokitnicy* Krzywon tak oto przedstawia traumatyczne przeżycia związane z wywózką rodziców i koniecznością dostosowania się do wymogów „nowej” polityki językowej:

Tu matka powróciła do domu
 z sowieckiego obozu pracy
 w Bierawie.

¹¹ Ten i następane cytaty z wierszy śląskiego poety pochodzą z tomu: E.J. Krzywon, *Chłopiec bez munduru. Wiersze zebrane*, red. E. Białek, A. Lawaty, M. Zybura, postłowie E. Białek, J. Radłowska, Wrocław 2021.

Tu ojciec powrócił do domu
z sowieckiego obozu pracy
na Kaukazie.

Tu nie odnalazłem już drogi do domu:
krata mowy,
potrzeba języka,
tęsknota za językiem
wypędziły mnie
na tamtą stronę granicy języka.
(przeł. Edward Białek)

Poezja Krzywona obfituje w nawiązania do tradycji literackich różnych epok; często mają one wymiar dialogu intertekstualnego, w którym ujawniają się preferencje estetyczne „chłopca bez munduru” z Rokitnicy. W cytowanym powyżej wierszu, podobnie jak w wielu innych jeszcze jego utworach lirycznych, pojawia się odniesienie do poezji Paula Celana, którego metafora o „kracie mowy” wywarła niewątpliwie znaczący wpływ na sposób operowania językiem jako instrumentem wyrażania znaczeń i treści podlegających pod kategorię niewypowiedzialnych. Austriackiemu poecie poświęcił Krzywon kilka swoich esejów, zrecenzował też książkę wrocławskiego historyka literatury i tłumacza Feliksa Przybyłaka *Paul Celan. Metody i problemy „liryki esencji”* (Wrocław 1992)¹². Celanowi dedykuje Krzywon kilka swoich wierszy, przywołuje wersy z *Fugi śmierci*, zaś do jego prób uchwycenia istoty dehumanizacji, jakiej podlegał człowiek pierwszej połowy XX wieku, odnosi się w wierszu *Z tej strony Auschwitz*:

Napisać wiersz
po Auschwitz
to nie barbarzyństwo,
to konieczność
przeciw zapomnieniu
i zaprzeczaniu,
dla pamięci
w przyszłości i na zawsze
aż do końca świata
i ludzkości.
Nakaz mówienia i pisania
w obliczu
niewymownego.
(przeł. Anna Pawluk)

Język jest tym terminem, który chyba najczęściej pojawia się w poezji Krzywona, problematyzowany zarówno w wymiarze praktycznym jako narzędzie codziennej komunikacji i nośnik funkcji dystynktywnej, co w dawnych i dzisiejszych realiach

¹² E.J. Krzywon, *Paul Celan. Metody i problemy „liryki esencji” von Feliks Przybylak*, „Germanistik” 1993, vol. 1, s. 326.

Górnego Śląska ma niepoślednie znaczenie, jak również jako delikatna materia poezji. Erudyta i znawca literatury śródziemnomorskiego kręgu kulturowego sięga do licznych poetyckich realizacji wittgensteinowskiej filozofii języka, m.in. do twórczości Ilse Aichinger, Christine Busty, Hilde Domin, Umberto Eco, Wolfdietricha Schnurre i Reiner Kunze. Świadomość i wrażliwość językowa Krzywona, jeden z podstawowych wyróżników jego liryki, jest funkcją jego pochodzenia: jako typowy Górnoszlązak zadomowiony jest bowiem

w dwóch językach
niemieckim i polskim
myśląc mówiąc czytając pisząc
wędrować całe życie
przez dwie językowe krainy
niewysłuchany w drodze
do jedynej ojczyzny
wreszcie na zawsze
zadomowiony

(*Zadomowiony*, przeł. Natalia Południak)

Temat historycznie uwarunkowanej dwujęzyczności regionu pojawia się również w wierszu *Rozmowa z Eichendorffem*, który jest jedną z wielu postaci hołdu składanego przez poetę, historyka literatury i eseistę Krzywona autorowi *Nicponia* i patronowi cenionej w Niemczech nagrody literackiej, w której jury niegdyś zasiadał (Eichendorff-Literaturpreis)¹³. W serii pytań adresowanych do słynnego romantyka poeta z Rokitnicy wykorzystuje swoją obszerną wiedzę genealogiczną, jaką posiadał jako badacz materiałów źródłowych, w tym dokumentów osobistych Eichendorffa, odnalezionych podczas licznych kwerend przeprowadzonych w kilku niemieckich archiwach literackich. Z fikcyjnego, acz podpartego wiarygodnymi źródłami dialogu wyłania się obraz nijak niepasujący do lansowanego już od czasów Bismarcka wizerunku antypolsko nastawionego obrońcy i piewcy niemieckości Górnego Śląska¹⁴. Eichendorff, z jakim utożsamia się rokitnicki poeta, to „klasyczny”, czyli wieloletniczy górnośląski mieszaniec, który posługiwał się językiem polskim i który miał słowiańskich antenatów:

Wiedziałaś, że wielu Twych przodków
nosiło słowiańskie nazwiska?
Pra-prababcia Anna Jadwiga Matuschka
z Toppolczanów, prababcia
Anna Małgorzata Smerowska z Lidków.

¹³ Wśród laureatów Literackiej Nagrody im. Eichendorffa przyznawanej przez Towarzystwo Literackie i Artystyczne „Wschód” (Wangener Kreis) jest troje polskich pisarzy: Urszula Koziół (2002), Adam Zagajewski (2014) i Joanna Bator (2022).

¹⁴ Zob. M. Hollender, *O politycznym i ideologicznym zawłaszczaniu twórczości Josepha von Eichendorffa*, tłum. J. Dąbrowski et al., red. M. Zybura, Wrocław 2005.

Czy dlatego rozmawiałeś
po polsku z Twoim sługą Bartkiem?
Czy dlatego Twój stangreci
zwali się Walek i Iskra?

[...]
Czy dlatego udawałeś się tak często
na spiczasty szczyt *Ostrej Góry*?
Czy dlatego śpiewałeś z tęsknoty
i na pożegnanie polskie pieśni z gitarą
na starówce Heidelbergu?
Czy dlatego *mówiłeś tam po polsku,*
zadziwiając wszystkich napotkanych?

[...]
Czy dlatego pisałeś wiersze i baśnie
z polskimi postaciami i motywami?

O niemiecki poeto,
podwójne obywatelstwo
miałbyś dzisiaj pewne!
(przeł. Monika Klich)

W licznych wierszach Krzywon łączy temat utraty stron rodzinnych z faktem przejścia ich przez „tamtych”, „innych”, w tym również ludzi wypędzonych z dawnych polskich Kresów, którzy odnaleźli tutaj swój nowy domicyl. Czyni to wszakże jako humanista wyrażający gotowość zaakceptowania nowej odsłony owego górnośląskiego tygla narodów, w którym przeważa teraz żywioł słowiański. Wzorem apostoła pojednania między tymi, którzy opuścili Górny Śląsk bądź zostali z niego wypędzeni, a tymi, którzy zajęli ich miejsce, jest dlań pochodzący z Bytomia historyk i literaturoznawca Andreas Lawaty, przez wiele lat najbliższy współpracownik Karla Dedeciusa w Instytucie Spraw Polskich w Darmstadt (Deutsches Polen-Institut), autor cenionych monografii i redaktor tomów zbiorowych poświęconych relacjom niemiecko-polskim. Jemu to dedykuje jedno ze swoich najbardziej osobistych wyznań szacunku i przywiązania do górnośląskiej małej ojczyzny, jej mieszkańców i jej zmiennych losów. Dla Krzywona jego sławny w obu krajach rodak, jeden z najwyższej cenionych slawistów niemieckich, którego książki ukazują się także w języku polskim, bytomianin z urodzenia Andreas Lawaty to „człowiek renesansu, dialogu fanatyk. / On, co języków obu pełni władą, / niemiecko-polskie sprawy ze swadą układa / w słowa zrozumiałe, które tak radują, / bo jedni i drudzy zgody potrzebują” (*Andreas de Bitom*, przeł. Edward Białek i Marek Zyburą).

Wielokulturowość i wielojęzyczność swojej małej ojczyzny, a także jej zmienne dzieje, traktuje górnośląski *poeta doctus* jako swego rodzaju atuty decydujące o znaczącym wkładzie jej mieszkańców w rozwój kultury materialnej i niematerialnej Niemiec i Europy. Poeta raz po raz przywołuje w swoich wypowiedziach lirycznych wielkie postaci kultury europejskiej, które z dumą może nazywać swoimi krajanami:

Krainą szczęścia
 nazywał mój rodak
 Max Herrmann-Neiße
 moją śląską małą ojczyznę,
 utraconą w zawirowaniach czasu
 na zawsze jemu
 i mnie i wielu innym
 na obczyźnie,
 która stała się naszą drugą ojczyzną
 tak jak tamtym
 po obu stronach Odry
 z kolei
 krainą szczęścia.

(*Krainą szczęścia*, przeł. Edward Białek)

Poeta rzadko opuszcza w swoich wierszach górnośląską małą ojczyznę: podmiot liryczny przemieszcza się między Rokitnicą, Zabrzem, Bytomiem, Pszczyną, Nysą, Opolem i Łubowicami, stara się łączyć przeszłość z teraźniejszością, przywołuje postaci historyczne i wydarzenia, które zadecydowały o charakterze tego skrawka Europy jako krainy łączącej bądź rozdzielającej – zależnie od układu sił – dwa, a nawet trzy żywioły narodowe. Wiersz *O kraju mój rodzinny* jest jednym z wielu przykładów poetyckiego zaklinalnia kraju pochodzenia:

Nie ojczyzną jedynie,
 lecz krajem rodzinnym nazywam cię,
 kraju moich przodków,
 gdzie matka i ojciec wyrosli,
 spokrewnieni ze Słowianami i Germanami,
 w potrójnej mowie
 zakorzenieni i kwitnący
 jak dęby i lipy
 mojej małej ojczyzny
 na Górnym Śląsku.

(przeł. Angelika Jochemczyk)

Górnośląskiej małej ojczyźnie poświęcił Krzywon niemal całą swoją twórczość poetycką. Wielka atencja, jaką okazuje stronom rodzinnym, widoczna jest także w cyklu wierszy, jakimi obdarowuje różne osoby, w tym swoich najbliższych. Najwięcej dedykacji dotyczy bowiem pisarzy niemieckich pochodzących ze Śląska. Wśród obdarowanych są autorzy dzieł zaliczanych do arcydzieł literatury światowej, jak choćby wspomniany już tutaj Joseph von Eichendorff, są także jego współcześni: Horst Bienek, Ernst Günther Bleisch, Peter Horst Neumann, Heinz Piontek i Dietmar Scholz. Dumny Górnoślązak Ernst Josef Krzywon, pisarz i literaturoznawca, autor rozprawy o obrazie Polski i Polaków w twórczości Heinricha Heinego, respekt okazuje też licznym Polakom, m.in. Fryderykowi Chopinowi i Władysławowi Tatarkiewiczowi. W jego dorobku poetyckim pojawia się również wiersz, którym poeta nawiązuje do

popularnych w pierwszej połowie XIX wieku pieśni o Polsce (Polenlieder) sławiących m.in. męstwo powstańców listopadowych: w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia poeta zafascynowany był dążeniami Polaków do zrzucenia jarzma sowieckiej „opieki”; wiersz *Biało-czerwona* z 1986 roku dedykuje *Polskim Przyjaciółom*:

Flaga,
trafiona czerwoną gwiazdą,
krwawi w swej niewinności
za naszą i waszą
wolność.
Podyskutujmy,
powiadają inni,
SOLIDARNOŚĆ i KIK:
Przeciwników trzeba poznać,
by ich pobić.

Zasiane w ciemności
wschodzi
w porannym świetle.
(przeł. Edward Białek)

Wśród lirycznych wypowiedzi Krzywona dotyczących istoty i celu ludzkiej egzystencji, a także koegzystencji poszczególnych narodów europejskich, szczególną uwagę zwracają te jego utwory, które wykazują charakter apelatywny i wyrażają ponadczasowe przesłania, a w kontekście dramatycznych wydarzeń, jakie mają miejsce przy polskiej granicy wschodniej, nabierają złowieszczej wręcz aktualności. Swego rodzaju wołanie do możliwych naszego kontynentu pojawia się na przykład w wierszu *Apel*, w którym poeta wzywa do pokojowego współistnienia narodów:

Ojczyzny Europy,
bądźcie sąsiadami,
usuńcie zasieki,
zburzcie granice!
Nikt
wtedy nie utraci
stron rodzinnych
ojczyzny,
nie będzie wypędzonym,
wysiedleńcem,
azylantem.

(przeł. Joanna Świącicka-Łupiniec)

Ów pacyfistyczny krzyk skierowany do całej populacji pojawia się w różnych wariacjach także w innych tekstach śląskiego poety. W wierszu *Zadania domowe dla wszystkich* Krzywon kreśli wręcz swego rodzaju „instrukcję”, w której podaje najlepszy – jego zdaniem – sposób na wprowadzenie w życie głoszonego przezeń postulatu powszechnego pokoju: „Uprzeszłość / nienawiść. / Uteraźniejszość /

miłość. / Uprzyszościć / pokój” (przeł. Edward Białek). Krzywon, który sam doświadczył losu emigranta, zwraca się w jednym ze swoich wierszy bezpośrednio do czytelników, pragnąc uwrażliwić ich na trudny los uchodźców i nakłonić ich do podjęcia działań, które mogą przyczynić się do poprawy losu osób skazanych na opuszczenie rodzinnych stron: „Za każdym uciekinierem / idzie jakiś zdobywca, / za każdą ucieczką przemoc. / Przed kim cofa się uchodźca w Tobie?” (*Nieszczęśnicy*, przeł. Edward Białek).

Lektura wierszy Ernsta Josefa Krzywona, poety, który z górnośląskiej Rokitnicy trafił do Bawarii, to podróż w czasie, który obfitował w dramatyczne wydarzenia będące wynikiem przełomów politycznych, jakich doświadczyła Europa w drugiej połowie XX wieku. Dyktatura narodowych socjalistów, druga wojna światowa, wymuszone decyzjami zwycięskich mocarstw przesunięcia granic i związana z nimi tragiczna wędrówka ludzi wypędzonych ze swoich domostw, wsi, miast i krajów, rozlanie się na znaczną część kontynentu reżimu komunistycznego – oto historyczne tło poezji wielkiego Górnoślązaka. Ale czytanie jego wierszy zachęca również do podjęcia podróży w przestrzeni sięgającej od wchłoniętej już przez zabrzańską metropolię Rokitnicy aż do bawarskiego miasteczka Neubiberg, przestrzeni, którą niemiecki poeta nazywa swoją podwójną małą ojczyzną – starą i nową. Liryczna wędrówka między Górnym Śląskiem a Bawarią to apoteoza wiary w jednostkę i jej człowieczeństwo, to także ostrzeżenie sędziwego poety przed zawierzeniem swojego losu systemom totalitarnym.

Bibliografia

- Hollender M., *O politycznym i ideologicznym zawłaszczaniu twórczości Josepha von Eichendorffa*, tłum. J. Dąbrowski et. al., red. M. Zybura, Wrocław 2005.
https://www.gornagrupa.werbisci.pl/neoprezbiterzy/1959_rok/1959_krzywon_ernest.html (dostęp: 3.04.2022).
- Krzywon E.J., *Auf der Gegenspur zwischen Hochdeutsch und Mundart. Zur literarischen Zweisprachigkeit des Lyrikers Jochen Lobe*, „Orbis Linguarum” 1997, vol. 7, s. 43–49.
- Krzywon E.J., *Chłopiec bez munduru. Wiersze zebrane*, red. E. Białek, A. Lawaty, M. Zybura, posłowie E. Białek, J. Radłowska, Wrocław 2021.
- Krzywon E.J., *Gerhart Hauptmann und die Breslauer Dichterschule*, [w:] *Leben – Werk – Lebenswerk. Ein Gerhart Hauptmann-Gedenkband*, red. E. Białek, E. Tomiczek, M. Zybura, Legnica 1997, s. 127–159.
- Krzywon E.J., *Grupy literackie we Wrocławiu*, [w:] *Wrocław literacki*, red. M. Kopij, W. Kunicki, Th. Schulz, przeł. N. Żarska, Wrocław 2007, s. 315–329.
- Krzywon E.J., *Gustav Freytags Lyrik und Versdichtung. Anmerkungen zu seiner Metrik und Poetik*, „Orbis Linguarum” 1997, vol. 7, s. 5–26.
- Krzywon E.J., *Heinrich Heine und Polen. Ein Beitrag zur Poetik der politischen Dichtung zwischen Romantik und Realismus*, München 1971 (drugie wydanie 1972).
- Krzywon E.J., *Kulturelle Identitätsfindung in Nysa (Neisse). Erinnerungen und Gedanken über die Jahre 1947–1955*, [w:] *Neisse: Kulturalität und Regionalität*, red. W. Kunicki, M. Wit, Nysa 2004, s. 123–131.

- Krzywon E.J., *Mein Schlesien. Gesammelte Gedichte*, Görlitz 2020.
- Krzywon E.J., *Ostatnia noc Rokitnicy. Wiersze wybrane*, wybór, redakcja i posłowie A. Cencora, Wrocław 2009.
- Krzywon E.J., *Paul Celan. Metody i problemy „liryki esencji” von Feliks Przybylak*, „Germanistik” 1993, vol. 1, s. 326.
- Krzywon E.J., *Poesie und Poetik des Mitleidens. Der oberschlesische Lyriker Horst Bienek (1930–1990)*, [w:] *Literatur im Kulturgrenzraum. Zu einigen Aspekten ihrer Erforschung am Beispiel des deutsch-polnischen Dualismus*, red. T. Namowicz, J. Miziński, Lublin 1992, s. 19–29.
- Krzywon E.J., *Polnische Prosa des 20. Jahrhunderts*, „Stimmen der Zeit” 1967, vol. 1, s. 67–69.
- Krzywon E.J., *Regionales Bewußtsein im erzählerischen, lyrischen und essayistischen Werk von Alfred Hein (1894–1945)*, [w:] *Regionalität als Kategorie der Sprach- und Literaturwissenschaft (= Oppelner Beiträge zur Germanistik)*, red. M.K. Lasatowicz, M. Zybura, Bd. 6, Frankfurt/M. u. a. 2002, s. 457–472.
- Krzywon E.J., *Schlesische Aussiedlerliteratur. Der oberschlesische Lyriker Bernhard Brommer*, „Orbis Linguarum” 2001, vol. 17, s. 5–13.
- Krzywon E.J., *Stets gegenwärtig erfahrene Fremde. Der Lyriker Bernhard Brommer als Vertreter der schlesischen Aussiedlerliteratur*, „Silesia Nova. Zweimonatsschrift für Kultur und Geschichte” 2005, vol. 1, s. 90–97.
- Krzywon E.J., *Vom „Dichterkränzchen” zur Literarischen Gesellschaft „Der Osten”. Zur Geschichte der Breslauer Dichterschule*, [w:] *Vita pro litteris. Festschrift für Anna Stroka*, red. E. Tomiczek, I. Świątłowska, M. Zybura, Warszawa–Wrocław 1993, s. 55–78.
- Krzywon E.J., *Zeitkritische polnische Lyrik 1963*, „Stimmen der Zeit” 1964, vol. 4, s. 306–309.
- Krzywon E.J., *Zwiesprache mit Eichendorff. Vorletzte Gedichte / Rozmowa z Eichendorffem. Wiersze przedostatnie*, red. E. Białek, E. Krupa, Wrocław–Dresden 2012.

Poet of reconciliation. On the works of Ernst Josef Krzywon

Abstract

This article presents key motifs in the lyrical works of Ernst Josef Krzywon, a German poet, literary historian and translator of Polish literature. Krzywon was an intellectual of Upper Silesian origin, who struggled with the conditions of a double biography, enhanced by the so-called great history of belonging to two cultural circles. Both in his poetry and in his scientific works and essays, the author born in Rokitnica (a historical part of Zabrze), tries to face the challenge of presenting the cultural heritage of Upper Silesians as the product of meetings between representatives of several nations – as a common work of the German and Slavic peoples. Our article analyzes the main topic of his poems: the multiracial character of the region and its consequences for the individual – especially the necessity to look for national identity in the area between two cultures and two (or even three) languages.

Słowa kluczowe: Ernst Josef Krzywon, Górny Śląsk, mała ojczyzna, wielokulturowość, relacje polsko-niemieckie, niemiecko-polski transfer kulturowy

Keywords: Ernst Josef Krzywon, Upper Silesia, little homeland, multiculturalism, Polish-German relations, German-Polish cultural transfer